

Makale Gönderim Tarihi: 01.10.2020   Makale Kabul Tarihi: 01.12.2020

Araştırma Makalesi

KÂSİM B. ABDULLAH EL-KONEVÎ ve “ENÎSÜ’L-FUKAHÂ” ADLI ESERİ

Selman Yeşil*

Öz

İslam Dünyasında tarih boyunca farklı nitelik ve özellikte eser türleri ortaya çıkmıştır. Bu eser türlerinden biri de bilimsel dil birliğinin sağlanmasına yönelik olarak ortaya çıkan terim sözlükleridir. Bu sözlükler kelimelerin terim anlamını konu edinen eserlerdir. Bu eserlerden bir tanesi de Anadolu’da yetişmiş Osmanlı alimlerinden Kâsım b. Abdullah el-Konevî (öl. 978/1571) tarafından telif edilen *Enîsü’l-fukahâ* adlı eserdir. Çalışmamızda alanında önemli bir boşluğu doldurmuş olmasına karşın hak ettiği ilgiyi görmediğini düşündüğümüz söz konusu eser ve yazarı hakkında detaylı bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında öncelikle yazarın hayatı ele alınmış, ardından da alan bazlı sözlükler hakkından tür, içerik ve gelişim süreci açısından okuyucuya kısa bir bilgi sunulmuştur. Çalışmanın ana unsuru olan *Enîsü’l-fukahâ* adlı eser; metot, içerik ve kaynakları açısından derinlemesine irdelenmiştir. Çalışma neticesinde yazarın, mensubu olduğu Hanefî mezhebi terminolojisindeki fıkıh terimlerinin ilim dünyasında doğru şekilde bilinmesi amacıyla fıkıh alanındaki terimleri Hanefî mezhebi zaviyesinden ele aldığı ve terimleri farklı açılardan okuyucuya aktardığı ortaya çıkmıştır. Yazarın eserinde kaynak olarak başta Kur’ân-ı kerîm, hadîs, sözlükler ve Arap şairlerinden yararlandığı ve yöntem olarak da terimleri alfabetik sıralama yerine Hanefî mezhebi fıkıhının konu sıralamasına uygun olarak sıralamayı tercih ettiği örnekleriyle ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kâsım el-Konevî, Enîsü’l-fukahâ, Arap dili, Sözlük anlamı, Terim Anlamı, Anlam Değişimi.

Atıf: Yeşil, Selman. “Kasım b. Abdullah el-Konevî ve “Enîsü’l-Fukahâ” Adlı Eseri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25:2 (2020): 165-180.

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, e-posta: syesil4@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-5885-0302.

Kâsim B. Abdullah Al-Konevî And His Work Titled "Enîsü'l-Fukahâ"

Abstract

Throughout history, different types of works of art have emerged in the Islamic world. One of these types of works is term dictionaries that emerged to ensure scientific language unity. These dictionaries are works that focus on the term meaning of words instead of dictionary meaning. One of such works is one of the Ottoman scholars who grew up in Anatolia, Kasim b. It is the work named Enîsü'l-fukahâ, which was written by Abdullah al-Konevî (d. 978/1571). In our study, it is aimed to give detailed information about the work in question and its author, which we think did not receive the attention it deserves, although it filled an important gap in its field. Within the scope of this purpose, firstly the life of the author was discussed, and then field-based dictionaries were presented to the reader as preliminary information in terms of genre and content. The work named Enîsü'l-fukahâ, one of the main elements of the work; The method has been examined in depth in terms of content and resources. As a result, it was revealed that the writer handled the terms of fiqh in the Hanafi sect terminology correctly in the scientific world and transferred the terms to the readers from different perspectives. In his work, it is set forth with examples that he makes use of the Quran, hadiths, dictionaries and Arabic poems as the source and as a method he prefers to list the terms in accordance with the order of the Hanafi sect.

Keywords: Kâsim al-Konevî, Enîsü'l-Fuqaha, Arabic language, Dictionary meaning, Term meaning, Meaning Change.

Giriş

İletişimin temel yapı taşını oluşturan sözcükler, toplumda gerçek anlamıyla kullanılır. Bu anlam, sözcüğün toplum fertlerinin kahir ekseriyeti tarafından anlaşılan ve akla ilk gelen manâdır. Sözcüğün ifade ettiği bu manaya "sözlük anlamı" denir. Ancak canlı olması hasebiyle dilde değişim, gelişim ve başkalaşım yaşanır. Dilin bu özelliğinden dolayı sözcüklerde ifade açısından birtakım değişimler görülebilir. Nitekim sözcükler anlam kayması, anlam daralması veya genişlemesi yoluyla sözlük anlamlarının dışında da kullanılabilir. Nitekim sözcüklerdeki değişim bazen de kullanım sahasıyla ilgili olabilmektedir. Bir sözcük, bilim, sanat veya spor alanı ile ilgili belli bir zümreye hitap edecek şekilde kullanılması durumunda terim/ıstılâh anlamı ortaya çıkar.¹ Terimleşen kelimelerin sözlük anlamlarıyla zorunlu bir ilişkileri kalmasa da birçok terimin sözlük anlamlarıyla ilişkili olduğunu görmek mümkündür. Özellikle Arapçadaki ilmî kavramları ifade eden terimlerin çoğu, kelimenin sözlük manasıyla ilişkilidir.

¹ Ebu'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf, el-Curcânî, *et-Ta'rifât*, thk., Muhammed Siddik el-Minşâvî, Dâru'l-Fadile li'n-neşri ve't-tevzi', Kâhire, ts., s. 27; Kâmile İmer, vd., *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 245.

Kelimelerin sözlük anlamları kadar terim anlamları da bilim dünyasında önem arz etmektedir. Bu nedenle de İslam Dünyası'nda kelimeleri terimsel yönüyle alan ve farklı bilim dalları açısından farklı yönlerini okuyucuya aktaran özgün bir sözlük türü ortaya çıkmıştır. Çalışmamızda, bu türün bir örneğini kaleme alan Konevî'nin hayatı ve Hanefî mezhebi ekseninde fıkıh kavramlarını içeren Enîsu'l-fukahâ adlı eseri ele alınacaktır.

Anadoluda yetişen alimlerden olan Konevî ve fıkıh terimleri alanında kaleme aldığı eseri, özellikle Türk akademi dünyasında görebildiğimiz kadarıyla çalışılmamıştır. Genel anlamda eser hakkında yapılan çalışmalar ise görebildiğimiz kadarıyla eseri tahkik eden Ahmed b. Abdürrezzak el-Kubeysî'nin değerli bilgiler içeren önsözü ve Dicle Üniversitesi'nde 2019 yılında Dleen Salim Jafar tarafından tamamlanan "el-Konevî'nin Enîsu'l-Fukahâ Kitabındaki Dil Çalışmaları" adıyla Arapça yazılmış bir yüksek lisans çalışmasından ibarettir. Çalışmamız eser eksenli bir çalışma olduğundan birçok bilgi, gözlem ve çıkarımlarımızdan oluşmaktadır. Bu nedenle kaynakçamız sınırlı kalmıştır. Ayrıca çalışmamızda sadece ihtiyaç duyulan Arapça metinlerin Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Zira bazı metinlerin çevirisi amaca hizmet etmekten uzak olduğu gibi esprisi de çeviri ile kaybolmaktadır.

1. Kâsım b. Abdullah el-Konevî

Tam adı Kâsım b. Abdullah b. Mevlânâ Hayruddîn Emîr Ali Konevî er-Rûmî (öl. 978/1571) olan müellifin hayatı, hocaları veya yetiştirdiği öğrencileri hakkında Bağdatlı İsmâil Pâşâ'nın (öl. 1920) Keşfu'z-zunûn adlı esere yaptığı İdâhu'l-meknûn adlı zeyide geçen kısa bilgi dışında fazla bir veriye malesef sahip değiliz. İsmâil Pâşâ, müellif hakkında şu kısa bilgiyi vermektedir: Enîsu'l-fukahâ adlı eser, hicri 978 tarihinde vefat eden Kâsım Konevî er-Rûmî el-Hanefî'nin eseridir. Eser, en-Nesefî'nin Tilbetü't-talebe adlı eseriyle benzerlik arz eder.² Yazarın tam ismi 'Umer Ridâ Kehhâle tarafından Kâsım b. Abdullah el-Konevî olarak tescil edilmiştir.³ Vefat tarihi hakkında verdiği hicri 978 tarihi de yazma nüshalarda bulunan bilgiyle örtüşmektedir.⁴

Gerek bibliyografik eserlerde gerekse de kendi eserinde yaptığımız tüm araştırmalara rağmen yazarın Enîsu'l-fukahâ adlı eseri dışında başka bir eserinin var olduğuna dair bir bilgiye veya ize rastlayamadık. Hocalarına dair bilgiyi de yine kendi söz konusu eserindeki ifadelerinde bulmaktayız. Nitekim Konevî

² Bağdatlı İsmâil Pâşâ, *Hediyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin*, Matbaatu Vekâletu'l-Maârif, İstanbul, 1951, c. 1, s. 832.

³ 'Umer Ridâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-muelliğin*, Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabiyyi, Beyrut 1957, c. 8, s. 105.

⁴ Kâsım b. Abdullah b. Mevlânâ Hayruddîn Emîr 'Alî el-Konevî er-Rûmî, *Enîsu'l-fukahâ, ü'l-fukahâ fî ta'rîfâti'l-elfâzi'l-mutedâvile beyne'l-fukahâ*, thk., Ahmed b. Abdürrezzak el-Kubeysî, Dâru'l-vefâ li'n-neşr ve't-tevzî', Cidde, 1986, muhakkikin mukaddimesi, s. 11.

"mekruh" terimini açıklarken "Ben bunu Soficizâde lakabıyla meşhur olan çok değerli bilge hocam Ubeydullah'tan duydum." diyerek bir hocasının adını verir.⁵ Ancak tabakat eserlerinde bu zatın da biyografisine dair bir bilgiye rastlayamadık.

2. Enîsü'l-Fukahâ Adlı Eseri

Enîsü'l-fukahâ, Hanefî mezhebi ekseninde kaleme alınmış bir fıkıh terimleri sözlüğüdür. Eserini de Hanefî mezhebi geleneğine uygun olarak alfabetik sıralamadan ziyade konu bazlı dizayn etmiştir. Konevî'nin kaleme aldığı bu eserin ismi hakkında farklı kayıtlar bulunsa da gerek yazarın mukaddimedeki tescili gerekse de bibliyografya yazarları tarafından tescil edilen kayıtlar, orijinal isminin 'Enîsü'l-fukahâ fi ta'rîfâti'l-elfâzi'l-mütedâvile beyne'l-fukahâ' olduğunu göstermektedir.⁶ Muhakkik Ahmed b. Abdullah Kubeyî, eserin isminin devamı olan "fi ta'rîfâti elfâzi'l-mütedâvile beyne'l-fukahâ" ibaresini bazı yazma nüshalarda gördüğünü ifade eder.⁷Eserin kaleme alınma sebebini ise bizzat Konevî şöyle açıklar:

فلما صعبت اصطلاحات الفقهاء في الكتب في مفاتيح الأبوية والكتب، استحثتني نهاية العجز على الحد، والتتني غاية الحرص على الجدّ فالتجأت من فترة الخواطر إلى حصون العلماء.

Eserlerin konu başlıklarında geçen fıkıhçıların kullandığı kavramların anlamı zorlaşınca, sonsuz acizliğim beni bu kavramları tanımlamaya, hırsım da beni ciddiyete sevk etti. Nihayetinde duygu gevşekliğinden ülemanın engin ve sağlam kalelerine iltica ettim (eseri kaleme aldım).⁸

2.1. Eserin Muhtevası, Kaynakları ve Metodu

Eser, ana muhteva olarak fıkıh terimlerini konu edinmiştir. Ancak terimleri açıklarken konuyu tüm boyutlarıyla irdeleyerek ana konuyla ilintili fıkıh, iştikak, mezhepler arası mukayese ve konuların tertibine dair konuları da işler. Örneğin îlâ/⁹إيلاء bahsinin talak bahsinden sonra ele alınmasını şöyle gerekçelendirir:

Talak ile îlâ/⁹إيلاء konuları arasındaki münasebet şudur: Talak eşler arasında harama sebeptir. Rec'at/geri dönüş yasağı kaldırır. Aynı şekilde îlâ' eşler arasında harama sebep olur vazgeçmek de o yasağı kaldırır.¹⁰

Ele aldığı terimleri fikhî açıdan özet olarak izah eder. Hanefî mezhebi mensubu olması hasebiyle önce kendi mezhebinin görüşünü dile getirir de

⁵ Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 280.

⁶ İsmail Pâşâ, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c.1, s. 832.

⁷ Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 10.

⁸ Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 43.

⁹ Bu kavram fıkıhta kocanın, eşyle cinsel ilişkide bulunmamak üzere yaptığı yemini ifade eder.

¹⁰ Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 161.

diğer mezheplere işaret etmekten de kaçınmaz. Bu açıdan bakıldığında diğer mezhepler için de bir kaynak eser hüviyetindedir.

Yazar, ele aldığı kelimelerin kullanım şeklini de izah eder. Konunun temellendirilmesinde Kur'ân, hadîs, Arap dili kuralları, sözlükler/mu'cem ile klasik dönem Arap şiiirlerinden beslenir. Yararlandığı kaynakları sırasıyla şöyle detaylandırmak mümkündür:

2.1.1. Kur'ân-ı Kerîm

Konevî ele alacağı kavramı hem terim hem de sözlük açısından izah ederken başvurduğu ilk kaynak Kur'ân-ı Kerîm'dir. Konevî eserinde kelimelerin okunuş ve kullanım biçimlerini örneklendirmede kullandığı gibi sözlük ve terim olarak örneklendirilmesinde ve açıklanmasında da Kur'ân'dan yararlanmıştı. Özellikle kelimelerin sözlük anlamında hangi kalıp ve cer harfleriyle kullanılması gerektiğine dair bol örnekler kullanır. Zira Kur'ân, fıkhnın temel kaynağı ve kelimelerin genelde terim olarak kullanıldığı en güvenilir kaynaktır. Konevî, Kur'ân'ın farklı kıraatlerini ise istişhâtlarında kullanmamıştır.

Konevî'nin terimlerin sözlük anlamlarına yönelik istişhadında Kur'ân'dan yararlanmasına şu örnekleri vermek mümkündür:

"الكفالة" وهي في اللغة: الضَّمُّ، قال الله تعالى: (وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا) ¹¹، أي ضمَّها إلى نفسه. ¹²

Kefâlet sözlükte toplamak/birleştirmek/katmak/ilave etmek anlamındadır. Yüce Allah ayette şöyle buyurur: Zekeriyâ ona kefil oldu/yani yanına aldı.

والذَّبْحُ مصدر ذبَحَتِ الشَّاةُ، والذَّبْحُ بالكسر ما يذبح. قال الله تعالى: (وَقَدَّيْنَاهُ يَذْبَحُ عَظِيمًا) ¹³

"Zebh" kavramı mastardır. Zibh (kesre ile) kesilen hayvanın adıdır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: Biz onu büyük bir zibh (kesilen hayvan) ile kurtardık.

2.1.2. Hadîs-i Şerîf

Arap dili kurallarının tespit ve tesisinde her ne kadar hadîslerle istişhad konusu tartışmalı olsa da ¹⁴ Konevî eserinde kavramların farklı açılardan açıklanmasında hadîslerden de yararlanmıştı. Kullandığı hadîslerin konuyla ilgili kesitini vermekle yetinmiştir. Ancak hadîslerin senetlerini ve râvilerini belirtme gayretine girmemiş, bazen sadece (ومنه) demekle yetinmiş, ¹⁵ bazen de metni

¹¹ Âli 'Imrân, 3/37.

¹² Konevî, *Enisü'l-fukahâ*, s. 222.

¹³ es-Sâffât, 37/107.

¹⁴ Detaylı bilgi için bk. Nusrettin Bolelli, "Nahivde Hadisle İstişhâd Meselesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5-6 (1987-1988) 164-175; İsmail Durmuş, "İstişhâd", *Türkiye Diyanet vakfı İslam Ansiklopedisi*: TDV. Yayınları, Ankara, 2001, c. 23, s. 369-397.

¹⁵ Konevî, *Enisü'l-fukahâ*, s. 46.

verip (وفي الحديث) (كما في قوله عليه الصلاة والسلام) ifadelerini kullanmıştır.¹⁶ Bunun da eserin bir hadîs eseri olmamasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Ancak naklettiği hadîslerin de genelde sahih hadîsler olduğu görülmüştür.

2.1.3. Sözlükler

Konevî'nin eserinde yararlandığı kaynakların başında Arap dilinin kelimelerini halk kullanımını açısından ele alan sözlükler/mu'cemler gelir. Cürcânî'nin et-Tarifât ve Nesefî'nin Tilbetu't-talebe adlı eserleri gibi alan bazı fıkıh terimleri sözlüklerinden de yararlanmıştır. Yararlandığı başlıca sözlükler şunlardır:

- a. Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî'nin (ö 170/786) Kitâbu'l-ayn adlı eseri. Konevî, bazen (وفي كتاب العين) şeklinde eser adını¹⁷ bazen de (قال الخليل) şeklinde yazar adını vererek nakilde bulunmuştur.¹⁸
- b. Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî el-Ezherî'nin (370/981) Tehzîbu'l-luga adlı eseri. Konevî, Ezherî'nin eserinden yazarın ismini vererek yararlanmıştır.¹⁹ Bazen yaptığı nakillerde kısmi değişiklikler de yapmıştır.
- c. İsmail b. Hammâd el-Cevherî'nin es-sihâh adlı eseri. Konevî'nin eserinde en çok yararlandığı mu'cemdir. Eserinin hemen hemen her sayfasında İsmâil b. Hammâd el-Cevherî'ye (öl. 400/1009) atıf görmek mümkündür.²⁰ Bunun nedeni de Cevherî'nin genel kabul gören dizayn ve güvenilirliğidir.

Yukarıda örneklerini verdiğimiz eserler Konevî'nin verdiği kavramların sözlük anlamlarını temellendirmede kullandığı bazı sözlüklerdir. Bunlar dışında da yararlandığı sözlükler bulunmakla birlikte yaygın olarak bunları kullandığı görülmüştür.

2.1.4. Fıkıh Terimleri Sözlükleri

Konevî'nin alıntıda bulunduğu eserlerden bir diğer kısım ise kendi eseriyle aynı amacı taşıyan fıkıh terimleri sözlükleridir. Konevî eserinde bu tür eserlerden iki taneden önemli derecede nakillerde bulunur. Bu eserler şunlardır:

- a. Ebu'l-Feth Nâsır b. Abdusseyyid b. Ali el-Havârizmî el-Mutarrizî'nin (öl. 610/1213) el-Muğrib fî tertîbi'l-Mu'rib adlı eseri. Havârizm'de doğan Mutarrizî, dil alanında da çalışmaları olan Hanefî mezhebi mensubu

¹⁶ Farklı örnekler için bk. Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 89 ,79 ,78 ,77 ,76 ,71 ,69 ,67 ,59 ,54 ,53 ,52 ,49 ,137 ,135 ,132 ,116 ,115 ,114 ,112 ,111 ,110 ,108 ,107 95.

¹⁷ Ebû 'Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-ayn*, thk., Mehdi el-Mahzûmî, Dâru ve mektebetu'l-hilâl, Beyrut, 1996, c. 6, s. 173.

¹⁸ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-ayn*, c. 2, s. 82

¹⁹ Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 260.

²⁰ Örnekleri için bk. Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 45, 49, 53.

alimlerden dir. Konevî bu alimden yaklaşık doksan alıntı yapmıştır.²¹ Alıntılarında hem eser hem de yazar ismini kullandığı gibi ikisinden biriyle de yetindiği olmuştur. Alıntılarında örnek olarak aşağıdaki ifadeleri vermek mümkündür:

النِّسَاءُ: بِالْمَدِّ لَا غَيْرَ: التَّأخِيرُ، يُقَالُ بَعَثَهُ بِنِسَاءٍ وَنَسِيَ وَنَسِيَةً بِمَعْنَى، كَذَا فِي الْمَغْرِبِ²²،
التَّحْشُشُ: هُوَ أَنْ تَسْتَامَ السَّلْعَةَ بِأَزِيدٍ مِنْ ثَمْنِهَا وَأَنْتَ لَا تَرِيدُ شَرَائِهَا لِإِرَاكِ الْآخِرِ فَيَقَعُ فِيهِ،
وَرَوَى بِالسُّكُونِ كَذَا فِي الْمَغْرِبِ²³

b. Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Ahmed b. Lokman en-Nesefî'nin (ö537/1142) Tibtu't-talebe fi'l-istilâhâti'l-fıkhiyye adlı eseri. Konevî'nin alan bazlı sözlüklerden yararlandığı ikinci eserdir. Konevî bu eserden sayılı yerlerde yararlanmıştır.²⁴ Genelde de alıntılarında eserin adını vermiştir. Aşağıdaki ifadeler bunun örneğini teşkil etmektedir:

وسميت الزكاة شرعاً زكاة، لأنها يزكو بها المال بالبركة ويطهر المرء بالمغفرة كذا في الطلّبة²⁵

2.1.5. Tefsir Eserleri

Konevî, eserinde sözlükler kadar olmasa da tefsir eserlerinden de yararlanmıştır. Zira tefsirler de Kur'ân ayetlerinden beslenmekte ve özellikle fikhî hükümler barındıran ayetlerin tefsirinde müfessirlerin görüşleri önem arz etmektedir. Konevî'nin yararlandığı eserlerin bir kaçını ve yararlanma şeklini örneklendirmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

a. Ebû Bekr es-Sicistânî'nin (öl. 330/941) Tefsîru'l-garîb adlı eseri. Konevî bu eserden sayılı yerlerde alıntı yapmaktadır. Ancak alıntılarında genelde eserin adını verir. Aşağıda onun alıntısına bir örnek görülmektedir:

المِحْرَابُ: مَقْدَمُ الْمَجْلِسِ وَأَشْرَفُهُ، وَكَذَلِكَ هُوَ فِي الْمَسْجِدِ، وَالْجَمْعُ الْحَارِيبُ. كَذَا فِي تَفْسِيرِ
الْغَرِيبِ²⁶

b. Ebû Muhammed b. Huseyn el-Bagavî'nin (öl. 516/1112) Meâlimu't-tenzil adlı eseri. Konevî'nin kendisinden alıntı yaptığı müfessirlerden biri de el-Bagavî'dir. Bagavî'nin Şafiî mezhebine mensup bir alim olması, Konevî'nin kendisinden alıntı yapmasına engel olmamıştır. Alıntı yaptığı yere örnek olarak şu ifadeleri göstermek mümkündür:

وَفِي تَفْسِيرِ الْبَغَوِيِّ: "وَاحْتَلَفُوا فِي تَسْمِيَةِ هَذَا الْيَوْمِ جَمْعَةً،"²⁷

c. ez-Zemahşerî'nin (öl. 538/1144) el-Keşşâf adlı eseri. Bu eser, Konevî'nin tefsirler arasında en çok nakil yaptığı eserdir.²⁸ Nakil yaparken de yaygın şekilde في الكشاف ifadesi kullanılarak direkt eser adı verilmiştir.²⁹

²¹ Farklı örnekler için bk. Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 46, 75, 86, 113, 121, 130, 219, 222.

²² Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 215.

²³ Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 212.

²⁴ Örnekler için bk. Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 53, 131, 137, 171.

²⁵ Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 131.

²⁶ Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 93.

²⁷ Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 114-115.

d. Fahreddin er-Râzî'nin (öl. 606/1210) et-Tefsîru'l-Kebîr adlı eseri. Konevî'nin eserinde yararlandığı tefsir eserlerinden biri de et-Tefsîru'l-Kebîr adlı eserdir. Konevî, eserinin iki yerinde bu kitaptan yararlanmış, (قال الإمام الفخر الرازي) ifadesini kullanarak yazarın adını açıkça belirterek alıntı yapmıştır.³⁰

2.1.6. Fıkıh Eserleri

Konevî'nin alıntı yaptığı eser türlerinden biri de fıkıh eserleridir. Bu eserlerin Konevî'nin başvuru kaynağı olması çok doğaldır. Hatta belki de zorunludur. Zira kavramların kullanım sahası fıkıh ilmidir. Bu da fıkıh eserlerini kavramların açıklanmasında doğal başvuru kaynağı olmalarını gerektirir. Ancak Konevî kaleme aldığı eserinin Hanefî mezhebi ekseninde olduğu gerçeğinden hareketle fıkıh eserlerinden de Hanefî mezhebi mensubu alimlerin eserlerinden yana tercihte bulunmuştur. Alıntı yaptığı başlıca fıkıh eserleri ve alıntı yöntemini şöyle özetlemek mümkündür:

a. Ali b. Ebûbekir b. Abdulcelîl el-Merğînânî'nin (öl. 593/1197) el-Hidâye Şerhu'l-Bidâye adlı eseri. Konevî, Hanefî mezhebinin önde gelen simalarından olan Merğînânî'den birçok yerde alıntı yapmıştır. Alıntı yaparken de genellikle alıntının sonunda (كذا في الهداية) diyerek eserin adını vermekle yetinmiştir.³¹

b. Mahmûd b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ömer b. Maze el-Buhârî'nin (öl. 616/1219) el-Muhîtu'l-Burhânî adlı eseri. Bu eser, Konevî'nin yararlandığı fıkıh eserlerinin başında yer alır. Konevî genelde yaptığı alıntılarda (وفي المحيط) diyerek esere atıfta bulunur.³²

c. Abdullah b. Mahmûd b. Mevlûd el-Mûsîlî el-Beldecî'nin (öl. 683/1284) el-İhtiyâr fî Ta'lîlî'l-Muhtâr adlı eseri. Konevî (bey') kavramını açıklarken bu eserden alıntı yaparak şöyle der:³³

وفي الاختيار، البيع في اللغة، مطلق المبادلة وكذلك الشراء،

d. Osman b. Ali b. Mihcen Fahreddin ez-Zeyle'î'nin (öl.743/1342) Tebyînu'l-hakâik şerhu Kenzi'd-Dekâik adlı eseri. Hanefî fıkıhçılarından olan Zeyle'î, Konevî'nin alıntı yaptığı fıkıhçılardandır. Aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere alıntılarını genelde eserin ismini vererek yapar.³⁴

وفي التبيين ما نصّه: (.... قال: (وقت الفجر من الصبح الصادق إلى طلوع الشمس)

²⁸ Örnekler için bk. Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 75, 87, 88, 92, 113, 128, 149, 174.

²⁹ Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 174.

³⁰ Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 74-75. İkinci örnek için bk. Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 88-89.

³¹ Örnekler hakkında detaylı bilgi için bk., Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 280.

³² Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 232.

³³ Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 201, 202.

³⁴ Konevî, *Enîsü'l-fukahâ*, s. 70.

Konevî verilen bu örneklerin dışında da birçok fıkıh eserinden benzer metotlarla alıntı yapmaktadır.³⁵

Konevî'nin eserinde takip edilen yönteme bakıldığında şunları söylemek mümkündür: Konevî maddelerin diziminde metot olarak Cürcânî'nin (öl. 816/1413) et-Tarifât, Kefevî'nin (öl. 1683/1094) Külliyyât vb. fikhî mu'cemlerde aşına olduğumuz üzere maddelerin alfabetik dizimi yerine, fıkıh eserlerindeki geleneğini takip ederek babları fikhî konulara göre tasnif etmiştir. Bu açıdan en-Nesefî'nin (öl. 537/1142) Tilbetü't-talebe adlı eserini andırır. Eserde Hanefî fikhîçilerin geleneksel konu dizaynıyla uyumlu olarak öncelikle ibadetlerle ilgili terimler ele alınmış, ardından aile hukuku yani nikâh konusuyla ilişkili terimler serdedilmiştir. Son konu olarak da vasiyetler konusu ele alınmıştır. Oysa Şafiî ve Malikî fıkıh geleneğinde yaygın olarak ibadetlerden sonra muamelat konuları işlenir.

Konuları başlıklandırırken de "كتاب الطهارة" örneğinde görüldüğü gibi "kitâb" ifadesini kullanmıştır. Eğer ele aldığı konunun alt başlığı var ise onu da باب (bâb) olarak isimlendirir. Nitekim tahâret konusunun alt başlıkları olan teyemmüm ve mesh gibi konuları (باب التيمم، باب المسح) şeklinde bölümlere ayırmıştır. Konevî fikhî sözlüklerdeki yaygın teamülün aksine eserindeki biçimsel dizaynı da akli gerekçelerle izah eder. Yani hangi konuyu hangi konudan sonra ele almışsa bunun gerekçesini de aktarır. Buna örnek olarak "ilâ" konusunda dile getirdiği şu ifadeleri göstermek mümkündür:

المناسبة بين البابين أنّ الطلاق سبب للحرمة والطلاق رافعة لها فكذلك الإيلاء سبب للحرمة والفيء رافع لها.

Konevî, ayrıca kavramların kökenine dair etimolojik tahliller yapar, tekil ve çoğul kiplerinin yanı sıra sarf ve iştikak durumlarını da beyan eder. Yazarın aşağıdaki ifadelerinde bunlara dair örnekler görmek mümkündür:

الفجر: الشقّ والفتح. يقال فجر الماء إذا فتحه. هذا أصله ثم سمي به الوقت.³⁶
 "الأضحية اسم لما يضحى بها أي يذبح، وجمعها الأضحى. ويقال: ضحية وضحايا: كهدية وهدايا، وأضحاة وأضحى، كأرطاة وأرطى، وبه سمي يوم الأضحى³⁷
 الوظائف جمع وظيفة، وهي ما يقدر للإنسان في كل يوم من طعام أو رزق وأصل الوظيفة من الوظف، والوظف كلمة تدل على تقدير شيء،³⁸
 المرتد: اسم فاعل من الارتداد، وهو الرجوع على الإطلاق لغة، وفي الشريعة: وهو الرجوع من الدين الحق إلى الباطل،³⁹

³⁵ Mesela Muhammed b. Ferâmuz'un *Duraru'l-Ahkâm fi Şerhi Gurari'l-Ahkâm't* (Konevî, *Enisü'l-fukahâ*, s. 168, 179, 184, 197) alıntı yaptığı eserlerdendir.

³⁶ Konevî, *Enisü'l-fukahâ*, s. 69.

³⁷ Konevî, *Enisü'l-fukahâ*, s. 278.

³⁸ Konevî, *Enisü'l-fukahâ*, s. 186.

³⁹ Konevî, *Enisü'l-fukahâ*, s. 187.

هي جمع جنائية، وهي ما يجنى من الشرّ، أي: يحدث ويكسب، وهي في الأصل مصدر جنى عليه شراً جنائية⁴⁰

Eserin biçimsel boyutu hakkında kısaca verilen bilgilerden sonra Konevî'nin eserin içeriğinin aktarılmasında takip ettiği yöntem hakkında şunları söylemek mümkündür:

Konevî eserinde öncelikle terimin sözlük anlamını vermiş ve ardından kelimenin etimolojik tahlilini yapmıştır. Ayrıca eserinde yer verdiği terimleri öncelikle bir mu'cem tarzında halk arasındaki hakiki anlamını vererek ele almış, ardından da farklı kalıp ve cer harfleriyle kazandığı yeni anlamları okuyucuya aktarmıştır. Daha net anlaşılması için açıklamayı bazen kavramın zıddı üzerinden yapar. Aşağıda bunun örnekleri verilmiştir.

⁴¹الموت: ضد الحياة (والحق أيضاً خلاف الباطل⁴²) الصعود خلاف الهبوط⁴³

Bunun yanı sıra bazen de eş anlamlılarından veya yakın kavramlardan da yararlanır. Buna dair örnekleri şu ifadelerinde görmek mümkündür:

(الدَّهْر: الزمان ويجمع على دهور ويقال للدَّهْر آبد44) (مَمَّتْهُ قَصْدَتُهُ، وَتَيْمَمَتْهُ تَقْصَدَتُهُ⁴⁵)

Ardından sözlükteki anlamlarına kanıt teşkil edecek kullanımları ilk önce Kur'ân'dan ardından da hadîslerden ve şiirlerden örneklendirir. Kur'ân'dan getirdiği kullanımlarla temsiliyi şu cümlelerinde görmek mümkündür:⁴⁶

والذَّبْح مصدر ذبحت الشَّاة، والذَّبْح بالكسر ما يذبح. قال الله تعالى: (وَفَدَيْنَاهُ بِذَّبْحٍ عَظِيمٍ)

ومنه قوله تعالى: (وَأَتُوا النَّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً)، وَالصَّدَقَةُ مِثْلُهُ

Konevî'nin kavramların anlaşılması amacıyla yaptığı hadîs kullanımına da şu örnekleri vermek mümkündür:

"الطَّهْر بالفتح مصدر بمعنى التَّطْهِير، ومنه مفتاح الصلاة الطَّهْر، واسم لما يَطْهَر به كالسَّحور والفتور والقطوع⁴⁷ 47 ومنه حديث مَيْمُونَةَ رضي الله عنها: "فوضعت عُسْلاً للني⁴⁸

Konevî alıntılarda yöntem olarak iki tarz benimsemiştir. Zira alıntılar bazen kaynak metnin anlamına bağlı kalmak üzere kendi ifadeleriyle nakledip kısmi değişiklikle bazen de direkt alıntı şeklinde yapmıştır. Örneğin "الشَّقَق" kavramının açıklamasında konu hakkında Fahreddin er-Râzî'nin et-Tefsîru'l-Kebîr adlı eserinden alıntı yaparken anlama bağlı kalarak dolaylı alıntı yaptığını

⁴⁰ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 291.

⁴¹ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 123.

⁴² Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 216.

⁴³ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 58.

⁴⁴ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 73-74.

⁴⁵ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 57.

⁴⁶ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 222, 278.

⁴⁷ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 46.

⁴⁸ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 50.

görmekteyiz.⁴⁹ Buna benzer bir diğer örnek de "الطهور" kavramını açıklarken Mutarrızî'den alıntı yaptığı yerde görmek mümkündür. Nitekim burada da aynı şekilde alıntıyı kısmî değişikliklerle yapmaktadır.⁵⁰ Ancak "كذا في الطلبة" diyerek alıntı yaptığını belirten Konevî'nin söz konusu alıntısında ise direkt alıntı yapıldığı görülmektedir.⁵¹

Konevî ele aldığı kavrama dair açıklama yapmadan önce özellikle farklı hareke ve şekillerde okunmaya müsait kelimelerin okunuşuna dair bilgi verir. Bu, aslında önemli bir husustur. Zira özellikle Arapçada bazı kelimeler tek bir hareketin farklı okunuşuyla çok farklı bir anlam kisvesine bürünebilirler. Bu nedenle kelimenin doğru okunması için gerekli gördüğü yerde hangi harfin hangi harekeyle okunacağını da belirtir. Bunun yanı sıra eğer söz konusu kavramın farklı okuyuşlara da uyumu varsa veya farklı lehçelerde farklı kullanımları söz konusuysa onu da belirtir. Kelimelerin doğru okunmasına yönelik verdiği detaya şu ifadelerini örnek olarak göstermek mümkündür:

الغبين: بالتسكين في البيع والغبين بالتحريك في الرأي، يقال غَبِنْتُه في البيع بالفتح: أي خدعته، وقد غبن فهو مغبون، وغبين رأيه بالكسر: إذا نقصه فهو غبين أي ضعيف الرأي، والتغابن: أن يغبن القوم بعضهم بعضاً، ومنه قيل يوم التغابن ليوم القيامة، لأن أهل الجنة يغبنون أهل النار⁵² المطبخ الطبخ بفتح الميم وكسرهما، والضم خطأ والباء مفتوحة لا محالة⁵³ المعقل: بالفتح على وزن المكالم جمع معقلة بفتح الميم وسكون العين وضم القاف وهي المعقل وهو الدية⁵⁴

Kavramların farklı okuyuşlara uygunluğuna dair verdiği detaya ise şu ifadelerini örnek vermek mümkündür:

الرشوة: بكسر الراء وضمها لغتان وهي مأخوذة من الرشء وفي المغرب: الرشء حبل الدلو والجمع أرشييه (ومنه الرشوة) بالكسر والضم والجمع الرشى، وقد رشاه أي أعطاه الرشوة، وارتشى منه أخذ⁵⁵

Konevî'nin diğer eserlerden farklı bir yaklaşım tarzı da ele aldığı kavramların gerek anlam gerekse de telaffuz açısından fakihler veya avam tarafından yanlış bir kullanım durumu söz konusuysa bunun tashihine yönelik çabasıdır. Konevî sadece nakletmekle yetinmemiş, kavramın yanlış kullanımına

⁴⁹ Karşılaştırma için bk. Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 74-75; Ebû Abdillâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, Dâru'l-fikr li't-tibâa ve'n-neşr, Beyrut, 1981, c. 31, s. 109-110.

⁵⁰ Karşılaştırma için bk. Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 46; Ebu'l-Feth Nâsır b. Abdusseyyid el-Mutarrızî, *el-Muğrib fî Tertibi'l-Mu'rib*, Mektebetu Usâme b. Zeyd, Halep, 1979, c. 2, s. 29.

⁵¹ Bk. Konevî, *Enisü'l-fukahā*, 131; 'Umer b. Muhammed en-Nesefî, *Tilbetü't-Talebe fî'l-İstilâhâtî'l-Fıkhîyye alâ Elfâzi Kutubî'l-Hanefîyye*, Dâru't-Tibâati'l-Âmira, Beyrut, 1311, s. 16.

⁵² Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 206.

⁵³ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 217.

⁵⁴ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 275.

⁵⁵ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 229.

dair açıklama yaptığı gibi doğru gördüğü kullanımı da kanıtlarıyla birlikte zikretmiştir. Aşağıdaki ifadeleri bunun güzel bir örneğini oluşturur:

وقوله: كل شوط من الحجر إلى الحجر سهو، وإنما الصواب من الحجر، يعني الحجر الأسود، لأن الذي يطوف يبدأ به فيستلمه ثم يأخذ عن يمينه على باب الكعبة⁵⁶

Eserde kavramlar hakkında farklı mezhepsel yaklaşımları da yorum yapmadan objektif şekilde taraf tutmadan naklettiğini görmek mümkündür.⁵⁷ Müellif son olarak eserin asıl telif gayesi olan terimin bilimsel ve mesleki manasını detaylı şekilde açıklar. Ancak eseri, kavram tanımına yönelik olduğu için tanımların kısa ve kapsayıcı olması amacıyla olabildiğince geniş ve kapsayıcı ifadeler kullanır. Eğer söz konusu terimin yaygın ve kabul görmüş bir tanımı varsa genelde onu aktarmak ve teyit etmekle yetinir. Ancak kendisi açısından eksik olduğunu veya iyileştirilmeye ihtiyaç duyduğuna inandığı bir tanım varsa onu da kanıt ve gerekçeleriyle beraber aktarır. Verdiği tanımlardan bir kaçını aktarmak Konevî'nin tanım konusundaki yönteminin anlaşılmasına yardımcı olacaktır:

"المرتد: اسم فاعل من الارتداد، وهو الرجوع على الإطلاق لغة، وفي الشريعة: وهو الرجوع من الدين الحق إلى الباطل⁵⁸

Örnekte görüldüğü üzere Konevî önce kelimenin sarf açısından tahlilini yapmış ardından da sözlük anlamını vermiştir. Son olarak fıkhıdaki terimsel anlamını aktarmıştır. Bir diğer örnek de şudur:

هي جمع جنائية، وهي ما يجنى من الشر، أي: يحدث ويكسب، وهي في الأصل مصدر جنى عليه شراً جنائياً، وهو عام في كل ما يقبح ويسوء، وقد خص بما يُجرم من الفعل، ولكن في السنة الفقهاء يراد بالجنائية القصاص في النفوس والأطراف⁵⁹

Bu örnekte de Konevî aynı yöntemi takip etmiş, önce kelimenin iştikak boyutunu ardından da sözlük boyutunu beyan etmiştir. Son olarak da terim boyutuna işaret etmiştir. Bu örnekte de görüldüğü üzere Konevî kelimenin etimolojik boyutuna değinerek kavramın geçirdiği anlam daralmasına da işaret etmiştir. Aşağıdaki örnekte ise kelimenin anlam genişlemesine uğradığına işaret etmiştir:

والأسيرُ الأَخِيدُ يُشَدُّ أو لم يُشَدَّ من الإسار، وهو القيدُ، ومنه سُمِّيَ الأسيرُ، وكانوا يشدُّونه بالقيد فغلب على الأَخِيدُ أسيراً وإن لم يُشَدَّ به، يقال: أسرتُ الرجل أسراً وإساراً فهو أسيرٌ ومأسورٌ، والجمع أسرى وأسارى⁶⁰

Nadir yerlerde kavramı önce terim olarak açıklayıp ardından sözlük ve etimolojik olarak ele aldığı da olmuştur.

⁵⁶ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 265.

⁵⁷ Örnek için bk. Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 199-200.

⁵⁸ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 186-187.

⁵⁹ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 291.

⁶⁰ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 188.

التَّجَشُّ: هو أن تستام السلعة بأزيد من ثمنها وأنت لا تريد شرائها ليراك الآخر فيقع فيه⁶¹

Bu örnekte görüldüğü üzere Konevî söz konusu kavramı sözlük olarak açıklamadan sadece terimsel anlamını vermekle yetinmiştir.

(الحاضنة: المرأة توكل بالصبي فترفعه⁶²). Aynı durum söz konusudur. Kanaatimizce bu durum, söz konusu kavramın sözlük ve terim anlamları arasında belirgin bir farkın oluşmamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Kavramın varsa fikhî kısımları öncelikle ana kavramı izah ettikten sonra kısımlarını da detaylıca ele almaktan geri durmamıştır. Örneğin yemin kavramını ele alırken önce yemin terimini açıklamış ardından da alt başlıkları olan lağv, gamus ve mün'akıd yeminleri de açıklamıştır.⁶³

Ayrıca bir kavramda fıkıh dışında farklı bilim dallarınca farklı yaklaşımlarını da okuyucuya aktarmıştır. Örneğin hak kavramını açıklarken fikhî açıdan yaptığı izahın akabinde kelamcılarının ve dilcilerin kavram hakkındaki görüşlerine de yer verir.⁶⁴ Aynı durum kinâye kavramı için de geçerlidir.⁶⁵

2.2. Eserde Kavramların Açıklanma Yolları

Konevî eserinde kavramların açıklanmasına yönelik farklı yöntemler kullanarak kavramların tüm boyutlarıyla anlaşılmasına çaba sarf etmiştir. Kullandığı yöntemleri şöyle özetlemek mümkündür:

a. Kavramı aynı kökten türeyen farklı kelimelerle açıklamak

Konevî ele aldığı bazı kavramları aynı kökten türeyen kelimeler üzerinden de açıklamıştır. Böylece söz konusu kavram ile neyin kast edildiğini daha belirgin olarak ortaya koyar. Örnek olarak aşağıdaki açıklamalarını verebiliriz:

"المكيال: ما كيل به المكيالات والمكيل بمعناه والكيل مصدر كلت الطعام كيلاً ومكياً ومكياً. والاسم الكيلة بالكسر مثل الجلسة والركبة، والطعام مكيل ومكيول⁶⁶
الدَّهْر: الزمان ويجمع على دهور ويقال للدهر آبد، وقولهم دهرٌ داهرٌ كقولهم آبدٌ أبيدٌ،
والدهريُّ بالضم: الميسنُّ، والدهريُّ بالفتح: الملهجد⁶⁷

b. Zıt anlamlıları üzerinden kavramı açıklamak

Konevî'nin uyguladığı yöntemlerden biri de kavramı zıt anlamlısı ile izah etmektir. Bu yöntem kavramın anlaşılmasında katkı sunan bir yöntemdir. Buna örnek olarak Konevî'nin ele aldığı hak ve sıdk kavramlarını göstermek

⁶¹ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 212.

⁶² Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 167.

⁶³ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 161-162.

⁶⁴ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 216.

⁶⁵ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 156.

⁶⁶ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 221.

⁶⁷ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 74.

mümkündür. Nitekim hak kavramını açıklarken onun zıddının batıl kavramı olduğunu, sıdk kavramında ise zıddının kizb/yalan olduğunu beyan eder.⁶⁸

2.3. Eserde Ele Alınan Kavramların Sözlük Anlamı Açısından Geçirdiği Değişimler

Bir kelimenin asıl anlamı onun halk arasında kullanıldığı biçimidir. Buna genel olarak kelimenin sözlük anlamı denir. Herhangi bir kelime kavramsallaşma sürecinde sözcük anlamına nazaran anlam gelişmesi veya daralması, anlam kayması gibi bazı değişimler geçirir. Bu değişimler dilin canlılığının bariz göstergesi olan değişim ve gelişimin birer tezahürüdür. Konevî'nin ele aldığı kavramlarda görülen değişimleri başlıklar halinde şöyle sıralamak mümkündür:⁶⁹

a. Anlam daralması

Konevî'nin ele aldığı bazı kavramların, kazandıkları yeni anlam açısından anlam daralmasına uğradıkları görülür. Örneğin ele alınan مسح/mesh kavramı, sözlük açısından elin herhangi bir şey üzerinde gezdirilmesi olarak açıklanırken terim anlamı daralmış ve elin bell bir amaçla yüz ve kol üzerinde gezdirilmesi olarak anlaşılır olmuştur.⁷⁰

Anlam daralmasına uğrayan bir diğer kavram da طلاق/talak kavramıdır. Nitekim sözlük olarak herhangi bir şeyin bağını bağlantısını kesmeyi ifade ederken fıkıh açısından nikahla kurulan bağın kesilmesi anlamına indirgenerek anlam daralmasına uğramıştır.⁷¹

Aynı şekilde lakî kavramı sözlükte yerde bulunup alınan her şeyi ifade ederken fikhî bir kavram olarak anlam daralmasına uğrayarak terk edilmiş çocukları ifade eder olmuştur.⁷²

b. Anlam genişlemesi

Ele alınan kavramlar bazıları da terimleşme sürecinde anlam genişlemesine uğramıştır. Buna örnek olarak أسير/esir kavramı verilebilir.⁷³ Nitekim esir sözlükte elleri bağlı tutulan kişileri ifade ederken kavramlaşma sürecinde anlam genişlemesine uğrayarak ele geçirilen tüm savaşçıları ifade eder şekilde daha kapsayıcı bir anlama bürünmüştür.

⁶⁸ Konevî, *Enîsü'l-fukahā*, s. 216.

⁶⁹ Bu konuda daha geniş bilgi ve örnekler için bk. Dleen Salim Jafar, "el-Konevî'nin Enîsu'l-Fukahā Kitabındaki Dil Çalışmaları" *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2019, s. 88-112.

⁷⁰ Konevî, *Enîsü'l-fukahā*, s. 59.

⁷¹ Konevî, *Enîsü'l-fukahā*, s. 155.

⁷² Konevî, *Enîsü'l-fukahā*, s. 188.

⁷³ Konevî, *Enîsü'l-fukahā*, s. 188.

2.4. Eserde Terim Olmayan Kelimelerin Ele Alınması

Konevî eserini kendisi de başta belirttiği gibi fıkıh kavramının anlamca daha net anlaşılması amacıyla kaleme almıştır. Ancak ilgi çeken bir husus şu ki eserinde fıkıh terimi sayılamayacak ve hukukî hiçbir boyutları olmayan bazı kelimelere de yer verip tanımlamaktadır. Verilen tanımlara bakıldığında da kelimenin sözlük anlamlarının verildiği görülmektedir. Bu durum eserin kaleme alınış gayesine ters düştüğü gibi alan bazlı terim sözlüklerindeki alışagelmış teamüle de aykırıdır. Bu durumun daha iyi anlaşılması için ele aldığı bazı kelimeleri vermekte fayda olacaktır.

المنزل: اسم لما يشتمل على بيوت وصحن مسقف و مطبخ ليسكنه الرجل بعياله.
والدهليز: ما بين الباب والدار. فارسي معرب والجمع الدهاميز.⁷⁴

Fıkî açıdan terim oldukları düşünölemeyecek ve hukuki bir statüde olmayan bu tür kelimelerin varlığı, eserin alan türü sözlük olması yönüne aykırılık teşkil ettiğini düşünölmektedir. Bunun yanı sıra bu kelimeler ele alındıkları " باب الحقوق / haklar konusu" başlığıyla⁷⁵ da ilintili görünmemektedir.

Sonuç

Konu hakkında yapılan araştırma neticesinde elde edilen verilerden yola çıkarak şunları söylemek mümkündür: Konevî Anadolu'da yetişen Osmanlı alimlerindedir. Ele aldığı eser zaviyesinden bakıldığında fıkihta uzmanlaşmış ve meseleleri derinlemesine ele almayı benimsemiş bir bilge şahsiyet olduğu görülür. Toplumlardaki birçok fikri ayrılığın temelinde kavramların karşılıklı olarak aynı anlamda kullanılmaması olduğu hususunu fark etmiş ve bu sorunu çözüme amacıyla konu hakkında alanında önemli bir boşluğu dolduran bir eser kaleme almıştır. Bu eseri fıkıh kavramlarının ele alındığı alan bazlı bir sözlük olarak görmek mümkündür. Konevî eserinde birçok kaynaktan beslenmiş ve özellikle çok boyutlu kavramlarda sadece fıkıh terminolojisini aktarmakla yetinmemiş farklı ilim dallarına da atıfta bulunmuştur.

Eserinde konuların aktarımı konusunda uyguladığı dizaynda Hanefî fıkhının izlerini görmek mümkündür. Bu nedenle her ne kadar kendisini Hanefî olarak ve eserini de bir Hanefî eseri olarak nitelememişse de Hanefî olduğunu ve eserin bu bakış açısıyla öne çıktığını söylemek mümkündür. Ayrıca Konevî'nin diğer alanlarda eser yazmış olduğuna dair bir bilgiye veya ize rastlanmamışsa da konuları işleyiş biçiminden özellikle dil alanında önemli bir düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Zira ele aldığı kavramların etimolojik tahlilini derinlemesine yapmış olmasının yanı sıra kavramların sözlük anlamlarına da hakim olduğu görölmüştür.

⁷⁴ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 217.

⁷⁵ Konevî, *Enisü'l-fukahā*, s. 216.

Ancak şunu belirtmekte fayda vardır. İsminden de net olarak anlaşıldığı üzere eser fıkıhçılar arasında yaygın kullanılan kavramların terimsel tanımlarını ele almak üzere kaleme alınmıştır. Ancak eserin içerisinde terim olmadıkları gibi hukuki hiçbir misyona veya değere sahip olmayan kelimelerin de tanımlamasını yaptığı görülmüştür. Verilen tanımlara da bakıldığında aslında kelimelerin terim olmayıp sözlük anlamı açısından aktarıldığı açık bir şekilde görülür. Bu nedenle bu tür kelimelerin eserde bulunmasının eserin alan bazlı bir sözlük olma yolundaki iddiasına gölge düşürdüğünü söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Bağdatlı İsmâil Pâşâ, Hediyetü'l-Ârifin Esmâi'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin, 2 cilt. Matbaatu Vekâletü'l-Maârif. 2. basım. İstanbul, 1951.
- Bolelli, Nusrettin, "Nahivde Hadîsle İstişhâd Meselesi", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 5-6. 1987-1988. 164-175.
- el-Curcânî, Ebu'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf, et-Ta'rîfât, thk., Muhammed Siddik el-Minşâvî, Dâru'l-Fadile li'n-neşri ve't-tevzî', Kâhire, ts.
- Durmuş, İsmail, "İstişhâd", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Tdv Yayınları, Ankara, 2001. c. 23, s. 369-397.
- el-Ferâhîdî, Ebû 'Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed, Kitâbu'l-'ayn, 8 cilt. thk., Mehdî el-Mahzûmî, Dâru ve mektebetü'l-hilâl, Beyrut, 1996.
- İmer, Kâmile vd., Dilbilim, Sözlüğü, Boğaziçi Üniversitesi yayınevi, 2. basım, İstanbul, 2013.
- el-Konevî, Kâsım b. Abdullah b. Mevlânâ Hayruddîn Emîr Ali er-Rûmî, Enîsü'l-fukahâ, ü'l-fukahâ fi ta'rîfâtî'l-elfâzî'l-mutedâvile beyne'l-fukahâ. thk., Ahmed b. Abdürrezzak el-Kubeysî, Dâru'l-vefâ li'n-neşri ve't-tevzî' Cidde, 1986.
- el-Mutarrızî, Ebu'l-Feth Nâsır b. Abdusseyyid, el-Muğrib fi Tertîbi'l-Mu'rib, Mektebetu Usâme b. Zeyd. Halep, 1979.
- en-Nesefî, 'Umer b. Muhammed, Tilbetü't-Talebe fi'l-İstîlâhâtî'l-Fıkhîyye alâ Elfâzi Kutubî'l-Hanefîyye, Dâru't-Tibâati'l-Âmira, Beyrut, 1311.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, et-Tefsîru'l-Kebîr, Dâru'l-fikr li't-tibâa ve'n-neşri. Beyrut, 1981.
- 'Umer Ridâ Kehhâle. Mu'cemu'l-muellifin. 15 cilt, Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabiyyi, Beyrut 1957.
- Jafar, Dleen Salim "el-Konevî'nin Enîsü'l-Fukahâ Kitabındaki Dil Çalışmaları" Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış yüksek lisans tezi) 2019.